

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет соціальних наук і соціальних технологій
Кафедра Школа соціальної роботи ім. В. І. Полтавця

Кваліфікаційна робота

освітній ступінь – бакалавр

на тему: **«ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖИТЛОМ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ
ОСІБ/PROVISION OF HOUSING FOR INTERNALLY DISPLACED PERSONS»**

Студентка 4-го року навчання,
спеціальності 231 Соціальна робота
Лахманова Аліса Олександрівна

Керівниця: Іванова О.Л.,
старша викладачка

Рецензентка: Гусак Н.Є.,
канд. соціол. наук, доцентка

Кваліфікаційна робота

захищена з оцінкою «_____»

Секретар ЕК _____

«_____» _____ 2023 р.

ЗМІСТ

ЗМІСТ	2
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ТА ПРИМІТКИ.....	4
Вступ.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ У ПИТАННІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВПО ЖИТЛОМ В УКРАЇНІ.....	7
1.1. Житлові проблеми та потреби ВПО.....	7
1.2. Реалізація житлових прав ВПО в Україні.....	14
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	23
2.1 Час та місце проведення дослідження	23
2.2Етапи проведення дослідження	24
2.3 Процедура проведення дослідження.....	25
2.4 Методи, інструменти дослідження та характеристика вибірки	26
2.6 Труднощі, обмеження й етичні засади проведення дослідження	31
2.7 Концептуалізація та операціоналізація (за потреби) понять.	32
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЇ ВИРІШЕННЯ ЖИТЛОВОГО ПИТАННЯ ДОМОГОСПОДАРСТВАМИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	34
3.1. Проблеми та потреби ВПО, які перемістились після 24 лютого 2022 року	34
3.3. Фактори впливу на вирішення житлового питання ВПО	43
ВИСНОВКИ.....	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	51
ДОДАТКИ.....	55
Додаток А. Опитник.....	55

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ТА ПРИМІТКИ

- ВПО – внутрішньо переміщені особи
- АР Крим – Автономна Республіка Крим
- рф – російська федерація
- УВКБ ООН (UNHCR) – Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (United Nations High Commissioner for Refugees)
- МОМ (IOM) – Міжнародна організація з міграції
- NRC – Норвезька рада у справах біженців (Norwegian Refugee Council)
- БФ – благодійний фонд
- НСМ – Національної системи моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами
- ПУТ – підконтрольна уряду територія
- ЗУ – закон України
- КМУ – Кабінет міністрів України
- Держмолодьжитло – Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву
- KfW – Кредитна Установа для Відбудови
- «перша хвиля переміщення/переселення» – переміщення внутрішньо переміщених осіб в період з 2014 року з частин Донецької, Луганської областей та Автономної Республіки Крим до 24 лютого 2022 року
- «друга хвиля переміщення/переселення» – переміщення внутрішньо переміщених осіб після 24 лютого 2022 року
- ГО – громадська організація

Вступ

Проблема житлового забезпечення ВПО актуальна в Україні протягом дев'яти років з початку збройної агресії рф на території країни. Перші переселенці тікали від бойових дій та анексії в 2014 році з Донецької та Луганської областей, а також з АР Крим. Кількість ВПО різко збільшилась після початку повномасштабного вторгнення рф в Україну. Станом на 31 березня 2023 року в Україні знаходиться понад 3,6 мільйонів внутрішньо переміщених осіб. В перші місяці після повномасштабного вторгнення рф в Україну, по оцінкам Міжнародної організації з Міграцій, станом на 1 квітня в Україні понад 7 мільйонів осіб були вимушені покинути свої домівки та переїхати в межах країни. (DTM Ukraine — Internal Displacement Report — General Population Survey Round 2 (24 March — 1 April 2022) IOM, Ukraine.).

Питання житлового забезпечення актуально для ВПО з 2014 року. За даними міжнародних та національних організацій (УВКБ, МОМ, NRC, БФ Право на захист), значна кількість переселенців протягом дев'яти років збройної агресії рф на території України продовжує мешкати в орендованих квартирах та будинках, висловлюючи бажання отримати довгострокове рішення житлового забезпечення - придбання житла у власність. Різке збільшення ВПО та міграційне навантаження на приймаючи регіони не дає можливості уряду України та міжнародним партнерам у повній мірі забезпечити довгострокові рішення для ВПО. Отже, питання житлового забезпечення є актуальним питанням в контексті соціального захисту в Україні.

Метою дослідження є характеризувати стратегії вирішення житлового питання для домогосподарств внутрішньо переміщених осіб в Україні.

Завдання дослідження:

1. Виявити потреби та проблеми ВПО із забезпечення житлом.
2. Визначити стратегії вирішення житлового питання ВПО.

3. Визначити фактори впливу на вирішення житлового питання ВПО.

Об'єкт: стратегії забезпечення житлом ВПО в Україні.

Предмет: фактори, які впливають на вибір стратегії забезпечення житлом ВПО.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ У ПИТАННІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВПО ЖИТЛОМ В УКРАЇНІ

1.1. Житлові проблеми та потреби ВПО

Визначення поняття «внутрішньо переміщена особа» надається у діючому законодавстві - у Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». У статті першій Закону наводиться наступне трактування - «Внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.».

Відповідно до Керівних принципів ООН щодо внутрішнього переміщення, ВПО - це «особи або групи осіб, які були змушені втекти або покинути свої домівки чи місця постійного проживання, зокрема внаслідок або для того, щоб уникнути наслідків збройного конфлікту, ситуацій загального насильства, порушень прав людини або природних чи антропогенних катастроф, і які не перетнули міжнародно визнаний державний кордон». Отже, обидва поняття є суміжними за змістом та відображають причини, через які мешканці окупованих та/або деокупованих, та/або таких, що зазнали ризику чи проведення бойових дій територій були вимушені покинути постійне місце проживання.

Окрім факту вимушеного переміщення та неможливості повернутися на постійне місце проживання, значна кількість домогосподарств ВПО мають додаткові ознаки вразливості. За даними Міжнародної організації з міграцій, 41% переселенців є людьми похилого віку, 47% - дітьми у віці 5-17 років та 15% - дітьми від 1 року до 5, 36% - люди з хронічними захворюваннями, 25% - особи з інвалідністю, 5% - вагітні жінки, або такі,

що годують груддю, а також 12% - люди, які вимушені переселятись знов після повномасштабного вторгнення, адже вже були ВПО у 2014-2021 роках. Перелічені групи населення мають додаткові потреби у доступі до ліків та медичних послуг, належних умов цивільної інфраструктури на новому місці проживання (дитячі садочки, школи, родильні дома, медичні заклади тощо), соціальних послуг тощо. Додаткові потреби впливають на розподіл бюджету домогосподарства, що також впливає на спроможність ВПО забезпечити належне проживання на новому місці. (DTM Ukraine — Internal Displacement Report — General Population Survey Round 12 (16 - 23 January 2023). IOM, Ukraine.)

Розглядаючи потреби та проблеми переселенців у сфері житлового питання, слід зважати на «хвилі» переміщення, що відбувалися в Україні з 2014 року. Збройна агресія росії на території Донецької та Луганської областей, а також АР Крим у 2014 році спричинила першу «хвилю» вимушеного переміщення українців. Таким чином, станом на липень 2021 року за даними Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб, в Україні було зареєстровано понад 1,4 мільйона ВПО зі згаданих регіонів.

Після повномасштабного вторгнення збройних сил рф в Україну 24 лютого 2022 року, кількість внутрішньо переміщених осіб значно збільшилась та продовжувала змінюватись відповідно до регіонів, що зазнавали бойових дій, окупації чи її ризику. Розширення територій бойових дій, пряма загроза життю та здоров'ю, пошкодження цивільної інфраструктури та інші наслідки збройної агресії рф, - все це сприяло різкому збільшенню кількості переселенців та, відповідно, запиту на послуги для ВПО. Отже, станом на січень 2023 року, за даними Міжнародної організації з міграції, в Україні перебуває понад 5,3 мільйона ВПО.

Житло - одна з найактуальніших потреб для переселенців обох «хвиль». Оглядаючи значимість житлового питання для внутрішньо переміщених осіб, слід охарактеризувати

ситуацію із доступом ВПО до житла за період до повномасштабного вторгнення росії в Україну та після. Дотримання хронології подій в Україні обумовлено акцентуванням на довготривалості проблеми, що залишається актуальною для чисельних домогосподарств з числа ВПО.

Актуальність житлового питання підкріплюється також статистикою руйнування та пошкодження цивільної інфраструктури внаслідок ворожих обстрілів. За даними Київської школи Економіки, станом на грудень 2022 року в Україні зазнало руйнувань та пошкоджень 143,8 тисяч житлових будинків. 126,7 тисяч з них - приватні будинки, 16,8 тисяч - багатоквартирні дома та 300 одиниць - гуртожитки. Отже, сотні тисяч осіб, у томі числі внутрішньо переміщених, мають термінову потребу у даху над головою, або допомозі в благоустрою домівки.

Важливість у пошуку довгострокових рішень житлового питання зазначають респонденти багатьох масштабних досліджень ВПО в Україні. За даними дослідження Норвезької ради у справах біженців (NRC) до повномасштабного вторгнення, станом на 2019-2020 рік, доступ до житла та працевлаштування є ключовим при ухваленні рішення переселенцями залишитись на підконтрольній українському уряду території, або змінити місце проживання, у тому числі, повернутися на попереднє - окуповану територію (Housing for IDPs in Ukraine: steps towards durable solutions, NRC).

Відсутність власного житла як найгострішу проблему переселенців визнає більшість опитаних (31%) респондентів 18-19 раундів Національної системи моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами (далі - НСМ). (Звіт національної системи моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами, 2020-2021). За даними НСМ ситуації з ВПО, переважна більшість переселенців «першої хвилі» їх регіонів продовжували користуватись орендованим житлом - квартирами (45%), будинками (10%) та кімнатами (5%). Слід зазначити, що значна частка ВПО робили це без офіційних договорів оренди, що також є додатковим критерієм вразливості для осіб, які

не мають власного житла на ПУТ. Через залежність від житлового питання, переселенці були вимушені витратити значну частину сімейного бюджету на оплату оренди житла та комунальних послуг, що значною мірою мало вплив на рівень та якість життя домогосподарств. Оплата оренди житла є додатковим фактором, що впливає на добробут переселенців. Таким чином, майже третина опитаних НСМ (27%) зазначало, що ризикує позбутися орендного приміщення через фінансову неспроможність сплачувати за нього. Дискомфорт, пов'язаний із відсутністю власного житла, відчували й ті ВПО, що мешкали у друзів, родичів та приймаючих сімей (17%). Також, станом на 2021 рік (понад 7 років з початку бойових дій та окупації регіонів), 5% респондентів продовжували мешкати в гуртожитках, та 2% - у місцях компактного поселення ВПО, - у приміщеннях, які надавалися в якості термінового та короткострокового рішення для евакуйованих громадян (Звіт національної Системи моніторингу Ситуації з внутрішньо Переміщеними особами Червень 2020 р.).

Отже, потреба у довгостроковому вирішенні житлового питання гостро стояла для внутрішньо переміщених осіб «першої хвилі» ще до повномасштабного вторгнення. Потреба у житлі лишалась пріоритетною для ВПО, адже значна кількість вимушено переміщених домогосподарств не мали фінансової можливості придбати у власність нерухоме майно та/або оплачувати оренду приміщення. Переважна кількість переселенців потребувала певних житлових рішень, що забезпечували б довгострокове перебування на підконтрольній українському уряду території, стабільне місце проживання та працевлаштування тощо. У свою чергу, державні програми та органи також не мали можливість забезпечити всіх ВПО власною нерухомістю та постійним житлом. Таким чином, ситуація із забезпеченням переселенців довгостроковим житлом лишилась невизначеною протягом років з початку збройної агресії РФ на території України. (Створення житлово-будівельних кооперативів як механізм вирішення житлового питання внутрішньо переміщених осіб та осіб, які постраждали внаслідок збройної агресії проти України: практичний досвід та рекомендації, 2022).

Найявне питання висвітлювалась в багатьох рекомендаційних документах міжнародних партнерів, що мали на меті окреслити для органів центральної та місцевої влади, та інших причетних спілок, стратегії покращення житлового питання для ВПО. Проблема потребувала комплексного підходу, адже переміщенні домогосподарства відрізнялися за складом, рівнем прибутку, додатковими потребами, намірами, вподобаннями тощо. Отже, актуальність житлового питання підкріплювалась кількістю ресурсів, які визначалися як необхідні для його вирішення: залучення українського уряду, органів місцевого самоврядування, партнерів з розвитку, неурядових організацій, спілки переселенців тощо. (Рекомендації щодо пошуку житлових рішень для ВПО, «Спільний пошук житлових рішень для ВПО: Рекомендації Форуму «Міста солідарності»«).

Повномасштабне вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року внесло значні корективи в статистику актуальності для переселенців житлового питання. Через збільшення обсягів вимушеного переміщення, небезпечну ситуацію для життя та здоров'я у багатьох областях країни, чисельні руйнування та пошкодження інфраструктури, у тому числі цивільної, для ВПО нагальною стала потреба тимчасового та, у перспективі, довгострокового житла. Характеризуючи ситуацію із запитом на житло серед переселенців, слід звернути увагу на дані досліджень з початку повномасштабного вторгнення та протягом бойових дій.

За даними Міжнародної організації з міграції, станом на 16 березня 2022 року, 14,7% населення України перебувало в умовах вимушеного переміщення, що дорівнює 6,48 мільйонів осіб. Характеризуючи нагальні потреби переселенців протягом перших тижнів після початку бойових дій по всій території України, для більшості актуальними були фінансова підтримка та гуманітарна (харчова) допомога. Житло, як першочергова потреба, мало пріоритет для 19% респондентів. Разом із тим, понад 20% опитаних переселенців зазначали, що мали складнощі із пошуком притулку для ночівлі для себе та/або для свого домогосподарства. Поширеним варіантом тимчасової ночівлі виокремлювалися: вдома у друзів чи родичів - як найбільш популярна відповідь (32%),

у власному мешканні(16,7%), в орендованій квартирі(6,5%); та менш популярні варіанти, на кожний з яких припадало 4 та менше відсотків відповідей: у бомбосховищі, у місці колективного поселення, привітних незнайомих, готелі тощо. (DTM Ukraine — Internal Displacement Report — General Population Survey Round 1 (9 — 16 March 2022). IOM, Ukraine.)

Таким чином, лише частина опитаних ВПО на момент евакуації мають задоволену потребу у довгостроковому поселенні в перспективі. Надана статистика описує екстрені рішення щодо розміщення переселенців, що носять тимчасовий характер. На момент розглянутого опитування МОМ повномасштабне вторгнення росії в Україну тривало кілька тижнів, тож наведені дані використовуються в цій кваліфікаційній роботі для характеристики термінових рішень, які використовували переселенці в умовах кризи.

Звертаючи увагу на те, як змінюється нагальність потреби у житлі для переселенців, слід розглянути звіт МОМ через майже рік з початку повномасштабного вторгнення збройних сил росії в Україну. За даними 12 раунду дослідження МОМ, частка переміщених домогосподарств, для яких забезпечення житлом є найактуальнішою проблемою зменшилась до 17%. Разом із тим, 75% переселенців вказує на необхідність фінансової підтримки для них. Потреба у фінансовому забезпеченні та житлі невід’ємно пов’язані між собою. Згідно із відповідями респондентів, понад половини ВПО мешкає в орендованому житлі, більшість (53%) з яких повідомляє про фінансову підтримку, як найнагальнішу потребу. 42% опитаних стверджує, що витратить прибуток (грошову допомогу, якщо така буде надана) на оплату житла. Отже, закрите житлове питання для домогосподарств ВПО значно б покращило добробут переселенців, дозволивши розподілити звільнені кошти на задоволення інших потреб.

Розглядаючи ситуацію із житлом для ВПО через одинадцять місяців з початку повномасштабного вторгнення рф в Україну, слід звертати увагу не лише на факт наявності у переселеного домогосподарства даху над головою, а й на гідні умови

помешкання. Так, за даними дослідження MOM, 10% (понад 500 тисяч осіб) ВПО вважає, що їх житло є непридатним для мешкання в ньому взимку. Відповіді корелюються з даними про збільшення запиту ВПО на тверде паливо та інші прилади для опалення. Характерним є те, що відсоток занепокоєних непридатністю житла до зимового періоду знижувався, порівняно з попередніми опитуваннями MOM - з 26% у липні 2022 року до 10% у січні 2023 року. Як зазначається у джерелі, це може свідчити про заходи підготовки переселенців до зими: повторне переміщення в пошуках гідного для зимування житла, або про ремонтні роботи в обраному житлі, аби підготувати його до холодів. (Ukraine — Internal Displacement Report — General Population Survey Round 12 (16 - 23 January 2023)). Отже, підсумовуючи, можна стверджувати, що рішення для тимчасового прихистку переселенців у перші місяці бойових дій не можуть повноцінно покрити запит ВПО на гідне житло для тривалого перебування. Деякі домогосподарства вимушені за власні кошти облаштовувати оселю для зимування, або шукати інше житло, що також є небажаною статтею витрат ВПО, за умови гострої потреби у фінансовій підтримці. Разом із тим, значна кількість переселенців залишається у непридатних для тривалого чи сезонного перебування приміщеннях, що, вочевидь, є вимушеною мірою.

Значних змін зазнала статистика мешкань, які переселенці обрали для перебування. Так, порівняно із першим раундом дослідження, кількість ВПО, які орендують помешкання збільшилась до 60% (порівняно із 6,5% у березневому опитуванні), разом із тим, кількість осіб, які залишаються у родичів та друзів зменшилась до 21% (з 32% навесні), та лише 3% переселенців лишились у центрах компактного поселення. Таким чином, переважна більшість ВПО самотужки забезпечує потребу у довгостроковому житлі. Враховуючи умови вимушеної та термінової зміни місця проживання, залежність від соціальних виплат та недержавних програм грошової підтримки, зменшення рівня доходу на домогосподарство та інші негативні чинники (наприклад, складного психічного та/або фізичного стану), оренда приміщення є економічним тягарем для багатьох домогосподарств ВПО. Ситуація тривалістю переміщення, та неможливістю

(небезпечністю) повернення на попереднє місце проживання протягом невизначеного строку.

Підбиваючи підсумки, можна зазначити, що потреба у забезпеченні житлом є довготривалою проблемою, що гостро стояла для ВПО ще за часів до повномасштабного вторгнення РФ в Україну. Разом із тим, державні органи та програми не мали достатньо ресурсів, аби забезпечити кожне потребує домогосподарство житловим приміщенням для постійного розміщення. Із початком повномасштабного вторгнення, потреба переселенців у житлі значно зросла, разом із кількістю людей, які вимушені були покинути свої домівки. Тимчасові рішення для розміщення ВПО у вигляді місць компактного поселення, привітних незнайомців та друзів чи родичів, які погодились прихистити переміщене домогосподарство - є стратегією екстреного реагування на великі потоки переселення, проте не можуть задовольнити гідні умови у довгостроковій перспективі. Хоча більшість переселенців самостійно забезпечує себе житлом, користуючись орендою, оплата проживання є значною статтею витрат для домогосподарств, які знаходяться у незадовільному фінансовому становищі. Для переміщених домогосподарств, які не мають можливості повернутися на постійне місце мешкання, оренда житла - нестабільне та не вигідне рішення. Економічна вразливість ВПО підсилюється іншими незадовільними, у тому числі базовими, потребами. Отже, гідне житло для довготривалого розміщення є актуальною потребою для ВПО обох «хвиль» переміщення.

1.2. Реалізація житлових прав ВПО в Україні

Базові права громадян України на житло задекларовані у Конституції України. Зокрема, статтею 47 Конституції задекларовані гарантії житлових прав громадян України: «Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату

відповідно до закону.». Відповідно до 48 статті, «Кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло.». Розширене розуміння щодо свободи пересування та вільного вибору місця проживання зазначено Законом України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні». Окрім переліченого, реалізація житлових права громадян України, у тому числі соціально малозахищених верств населення, якими є ВПО, відбувається за використанням правової бази: Цивільного та Житлового кодексів України, Кодексом цивільного захисту України, Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні». Права та свободи внутрішньо переміщених осіб закріплені Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Щодо реалізації житлових прав, переселенці мають право на забезпечення органами влади, місцевого самоврядування та суб'єктами приватного права можливості отримання безоплатного тимчасового проживання протягом шести місяців з дня постановки на облік ВПО (за умови оплати комунально-житлових послуг).

Отже, національне законодавство дозволяє окреслити правове поле, що встановлює гарантії реалізації житлових прав для громадян України, у тому числі для внутрішньо переміщених осіб. Діючим законодавством також окреслені ролі та повноваження державних органів різних ланок у питанні реалізації права на житло українцями, що також стосується переселенців. (Законодавче забезпечення житлових прав внутрішньо переміщених осіб та практичні інструменти їх реалізації в Україні. USAID, 2022).

Слід зазначити способи розв'язання житлового питання, які існують в Україні для внутрішньо переміщених осіб: тимчасове житло, оренда житла та програма іпотечного кредитування. Питання орендування житла ВПО вирішують самостійно, винаймаючи житлове приміщення в приватному секторі. У свою чергу, від переміщених домогосподарств існує значний попит на державну допомогу у придбанні власного житла.

З 2019 року в Україні діє програма забезпечення переселенців та членів їх сімей безоплатним тимчасовим житлом. Порядок формування фондів житла для тимчасового проживання ВПО та новий Порядок надання переселенцям тимчасового житла затверджено Постановою КМУ від 29 квітня 2022 р. № 495 «Деякі заходи з формування фондів житла, призначеного для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб». Органи місцевого самоврядування мають оцінити потребу переселенця та його сім'ї у житлі, відповідно до бальної системи. Якщо у фонді житла, призначеного для тимчасового розміщення ВПО, в наявності є вільне приміщення, воно буде надано родині ВПО, зважаючи на пріоритетність потреб. Фонд формується уповноваженими органами - сільськими, міськими, селищними радами, шляхом обліку наявних приміщень, які можна передати для тимчасового мешкання ВПО, також фонд поповнюється шляхом будівництва та придбання приміщень уповноваженими органами. Пріоритетність надання домогосподарству ВПО житла визначається кількістю балів, які нараховуються за результатами оцінки потреб. Наприклад, домогосподарство переселенців з трьома та більше дітьми отримує 27 балів за бальною системою, сім'я, у складі якої є особа пенсійного віку - 22. Таким чином, першочергове право на отримання тимчасового житла мають люди, що належать до вразливих верств населення - багатодітні сім'ї, сім'ї з дітьми, вагітні жінки, люди, які втратили працездатність та люди пенсійного віку, житло яких стало непридатним для використання через руйнування, спричиненні збройною агресією РФ на території України. ВПО також зобов'язується своєчасно сплачувати житлово-комунальні послуги, відповідно до договору. Переселенці можуть користуватись таким житлом строком до одного року з правом продовження терміну дії договору.

За дослідженням Норвезької ради у справах біженців 2019 року, державна програма надання ВПО безкоштовного тимчасового житла зазнала переліку рекомендаційних коментарів. Рекомендації базувались на обмеженнях: недостатньої інформації щодо наявних житлових приміщень у фонді житла, дані про які зобов'язані збирати місцеві

органи самоврядування, не встановлення на облік громадян, які потребують тимчасового житла, якщо у розпорядженні місцевого фонду таке житло не наявне, низькому рівні поінформованості ВПО щодо можливості стати на облік та перспективи отримання тимчасового житла. Зауваження характеризують ситуацію із державною житловою програмою до повномасштабного вторгнення, втім, свіжих даних, станом на 2023 рік бракує. Слід зазначити, що правозахисники (зокрема, БФ «Право на захист») вважають питання формування житлового фонду, наявності коштів для будівництва та придбання приміщень у відповідній до запитів переселенців кількості, відкритим. Разом із тим, новий Порядок надання переселенцям тимчасового житла, затверджений Постановою КМУ від 29 квітня 2022 р. № 495, може стати рішенням для багатьох переміщених домогосподарств, що потребують тимчасового житла.

Отже, з 2019 року переселенці та їх сім'ї мають можливість стати на облік громадян, що потребують житла для тимчасового проживання та претендувати на отримання тимчасового безоплатного житла, відповідно до пріоритетності виявлених потреб. Беручи до уваги досвід надання ВПО у користування тимчасового житла, можна стверджувати про обмеження, із якими стикається державна програма забезпечення ВПО безкоштовним тимчасовим житлом. Найголовнішим питанням постає формування та поповнення фонду житла вільними приміщеннями. Слід відмітити, що нормативне регулювання житлового питання для ВПО зазнає змін, що свідчить про реагування уряду на запити переселенців. Переміщене домогосподарство має право мешкати у наданому приміщенні до 1 року, із правом продовження договору на наступний рік, тож таке житло можна розглядати як довгострокове рішення в окремих випадках.

Окрім можливості отримати безкоштовне тимчасове житло, переселенці з 2017 року могли скористатися всеукраїнською програмою «Доступне житло». Хоча програма розрахована не лише на внутрішньо переміщене населення, ВПО мають додаткові пільги на отримання житла. «Доступним житлом» передбачається сплата державою 50% вартості придбаного (у тому числі збудованого) переселенцем житла та/або надання

пільгового іпотечного кредиту на житло. Програмою могли скористатися домогосподарства ВПО, які не мали житлового приміщення у власності останні 3 роки, або які мають житлову площу не більше 13,65 кв.м (житло на непідконтрольній українському уряду території не враховується). Середньомісячний грошовий дохід переміщеного домогосподарства, разом із доходом членів сім'ї на одну особу, не має перевищувати трьохкратний розмір середньомісячної заробітної плати у регіоні, у якому зареєстровані ВПО. Станом на лютий 2023 року, програма не фінансується. У 2020 році кошти, виділені на програму, були передані у фонд для боротьби з поширенням пандемії Covid-19, з того часу «Доступне житло» залишається без фінансування.

Посилаючись на дослідження NRC, «Доступне житло» має перелік обмежень, що зменшують її ефективність. Наприклад, обираючи житло, яке претендують придбати за допомогою програми, ВПО обмежені лише первинним ринком житла - шукати квартиру можна лише в уповноважених забудовників, із обмеженням ціни на 1 кв.м. Такі приміщення є значно дорожчими за житло на вторинному ринку, також, переселенці прив'язані до регіону, у якому зареєстровані. Таким чином, кількість переміщених домогосподарств, що мають бажання взяти участь в програмі та відповідають запропонованим критеріям, значно зменшується.

Отже, програма «Доступне житло» досить популярна серед переміщеного населення. Найбільша кількість отримувачів житла за програмою є саме переселенцями. Разом із тим, брак фінансування, неможливість обрати квартиру чи будинок з вторинного ринку, висока ціна на житлову площу в новобудовах, прив'язка до регіону - критерії, які зменшують кількість потенційних отримувачів житла за програмою. «Доступне житло» є довготривалим рішенням, яке актуально для багатьох переміщених домогосподарств, проте умови програми не дають можливості зменшити попит ВПО на придбання житла.

Станом на лютий 2023 року в Україні продовжує діяти програма пільгового кредитування житла для ВПО під 3%. Переселенці можуть отримати житло у

багатоквартирному будинку чи одноквартирний житловий будинок у кредит строком до 20 років з відсотковою ставкою у 3% річних. Проект реалізується з травня 2021 року у співпраці Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, Держмолодьжитла та Німецького уряду за рахунок грантових коштів, наданих Кредитною установою для відбудови (KfW). Переселенці, які не мають у власності житла на підконтрольній українському уряду території, є платежеспроможними, аби вносити щомісячний платіж з погашення кредитних зобов'язань, та мають позитивну кредитну історію, можуть зареєструватись на участь у програмі. Відбір переміщених домогосподарств, які отримують можливість скористатися кредитом на житло, відбувається за допомогою генератора випадкових чисел - унікальних номерів заяви кандидата, що демонструється на он-лайн трансляції. Станом на лютий 2023 року, відбулося 14 раундів відбору переможців з числа зареєстрованих на участь в програмі іпотечного кредитування, в останньому турі було обрано 500 переможців з числа ВПО. Як повідомляє Держмолодьжитло, на 9 грудня 2022 року, у реєстрі для участі в програмі зареєстровано 30 609 переміщених домогосподарств. За відкритими даними зі сторінки Держмолодьжитла у соціальній мережі Facebook, із переможцями за весь час дії програми укладено 512 договорів. Виконання проекту «Житлові приміщення для внутрішньо переміщених осіб» почалося у липні 2021 року, тож, у зв'язку з повномасштабним вторгненням росії в Україну, проведення раундів відбору було тимчасово припинено до серпня 2022 року.

Через недовготривалий строк роботи програми, на сьогоднішній день відсутні дослідження та рекомендації щодо ефективності проекту з пільгового кредитування для ВПО. Разом із тим, «Житлові приміщення для внутрішньо переміщених осіб» є додатковою можливістю для переміщених домогосподарств отримати шанс на постійне житло в безпечному регіону. (<https://www.molod-kredit.gov.ua/zhytlovi-prohramy/kredyt-dlia-vpo-kfw>)

Отже, для переселенців обох «хвиль» переміщення є актуальним різні способи отримання житла для довготривалого проживання. Переселенці зацікавлені в багатьох способах отримання житлового приміщення: купівлі з частковою компенсацією вартості житла від державою, довгостроковій оренду з можливістю викупу на вторинному ринку, будівництві та отриманні кредиту на пільгових умовах.

Окрім діючого законодавства щодо забезпечення ВПО житлом, слід зазначити плани уряду щодо забезпечення прихистком усіх, хто цього потребує. Указом Президента України № 266/2022 21 квітня 2022 року було створено Національну раду з відновлення України від наслідків війни (далі - Рада). Радою розроблено План післявоєнного відновлення України, складається з двадцяти трьох розділів та розрахований до 2032 року. Проект є планом заходів з відновлення та розвитку України після закінчення воєнного стану, містить перелік пропозицій, реформ та ініціатив, розробки нормативно-правових актів, ухвалення та реалізація яких сприятиме ефективній відбудові країни у післявоєнний період та подальшому прогресу. У межах цієї кваліфікаційної роботи доцільно сконцентруватися на тих цілях Плану, що стосуються покращення стану внутрішньо переміщених осіб у сфері житлового питання.

Проект містить розробки щодо запровадження фінансових механізмів для переселенців, аби підтримати їх спроможність в оплаті орендованого житла. Йдеться про нарахування для ВПО субсидій, за рахунок яких має зменшитися витрати на оплату орендованого приміщення. Також пропонуються інструменти стимулювання власників щодо здачі в оренду порожнього житла. Таке планування може стати рішенням для частки переміщених домогосподарств, адже певна кількість ВПО використовує місця компактного поселення як довгострокове рішення через фінансову неспроможність сплачувати за житло приватного сектору. Планом відновлення України передбачається розвиток спроможності муніципалітетів опрацьовувати кредити від міжнародних донорів для будівництва некомерційного житла. Наявні ресурси органів самоврядування в окремих регіонах дійсно потребують збільшення ресурсів для роботи з обліком

потребуючих житло, оцінкою потреб, формуванням реєстрів та чергою. За умов збільшення обсягу зобов'язань у органів самоврядування, потреба у нарощуванні спроможностей стане гострішою.

Проектом передбачено розвиток фонду соціального та тимчасового житла для ВПО на найближчі 3 роки. Планується проведення інвентаризації приміщень з метою визначення придатних для проживання, окреслення потреб у соціальному та тимчасовому житлі, створення нових та удосконалення наявних механізмів наповнення такого житла, перегляд підходу до виділення ділянок для будівництва такого житла, а також зміна підходу до формування черги на житло, аби така формувалась з огляду на більш конкретизовані соціальні та житлові потреби. (План відновлення України)

Отже, заплановані зміни спрямовані на задоволення потреби переселенців, як у короткостроковому, так і довгостроковому житлі. Окреслені Планом підходи в багатьом збігаються зі змістом рекомендацій міжнародних та українських правозахисних організацій. Водночас, завдання проекту потребують комплексного підходу та стосуються компетенцій одразу декількох міністерств, наприклад, Міністерства регіонального розвитку, Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих регіонів, а також їх співпраці із муніципальними органами влади та соціального захисту.

Таким чином, можна стверджувати про наявну в Україні нормативно-правову базу регулювання житлового питання для населення, у тому числі для малозахищених верств населення, якими є внутрішньо переміщені особи. Реалізація прав ВПО на житло можлива декількома способами: орендуванням, а також отриманням тимчасового безкоштовного житла. Відповідно до наявних ресурсів, державою створювалися проекти з надбання переселенцями житла у власність на пільгових умовах. Станом на лютий 2023 року в Україні продовжує діяти одна програма пільгової іпотеки під 3% для переселенців. Разом із тим, перебуваючи у стані війни, уряд продовжує аналізувати

проблематику забезпечення ВПО житлом та реагувати на виявлені прогалини, що відображається у плануванні післявоєнної відбудови України.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1 Час та місце проведення дослідження

Дослідження проводилось з лютого до травня 2023 року на базі громадської організації Донбас SOS. Об'єднання було створено в 2014 році активістами з Донецька. З початку збройної агресії РФ проти України у 2014 році, працівники організації надавали юридичну та інформаційну допомогу переселенцям та постраждалому від збройної агресії Росії населенню України - мешканцям Донецької та Луганської областей, АР Крим. З початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну у 2022 році, Донбас SOS розширили цільову аудиторію, та продовжують надавати консультаційні послуги для всіх мешканців України. Донбас SOS проводить просвітницьку та правозахисну діяльність, організація входить до Коаліції громадських організацій, що опікуються питанням захисту прав постраждалих від збройної агресії проти України осіб.

Отже, Донбас SOS займається інформуванням громадян України щодо їх прав та можливостей, забезпеченням правової допомоги шляхом консультування через Гарячу лінію, вдосконаленням нормативно-правового поля. В межах місії організації, експерти й юристи проводять авторські вебінари-консультації, публікують роз'яснювальні матеріали, статті, контент на соціально та культурно важливі теми. Громадська організація реалізує послуги на базі гарячої лінії, мобільних додатків Viber, Messenger, Telegram, WhatsApp, також публікує інформаційний контент на сайті [«https://www.donbasssos.org/](https://www.donbasssos.org/)» та сторінці в соціальній мережі Facebook.

Для пошуку потенційних респондентів, також використовувались тематичні чати та групи в соціальних мережах, зокрема, у Telegram та Facebook, створені для спілкування внутрішньо переміщених осіб, обміну та розповсюдження корисної інформації, пошуку однодумців.

Під час проведення дослідження, дослідниця знаходилася в Києві. Збір даних передбачав використанням електронних засобів комунікації з респондентами, адже останні є переміщеними особами та перебувають в різних областях України.

2.2 Етапи проведення дослідження

Дослідження проводилось у три етапи: підготовчий, основний і заключний. На першому етапі (грудень 2022 року – лютий 2023 року) проведено огляд зарубіжних та вітчизняних джерел щодо системи забезпечення житлом переселенців в Україні. З цією метою використовувались рекомендаційні видання міжнародних організацій та агенцій ООН, адресовані урядовим та неурядовим надавачам послуг для ВПО в Україні, законодавча база та нормативно-правові документи, публікації та дослідження національних правозахисних організацій тощо. Ознайомившись із теоретичними підходами та тенденціями у сфері забезпечення житлом ВПО, нагальними потребами переселенців в Україні та доступними способами їх забезпечення, було сформульовано об'єкт та предмет дослідження.

На першому етапі був обраний метод дослідження - опитування. Підібрано відповідний інструмент для опитування - анкетування за допомогою сервісу Google Forms, а також розроблено перелік запитань до респондентів. Вибір опитування в якості методу дослідження обумовлений метою отримати суб'єктивні погляди ВПО на забезпечення своїх домогосподарств житлом у приймаючих регіонах. Слід зазначити, що на контекст дослідження напряду мало вплив повномасштабне вторгнення РФ в Україну, що й спричинило обставини вимушеного переміщення домогосподарств. Отже, за умов різного місцезнаходження дослідниці та потенційних респондентів, найзручнішим інструментом збору даних обґрунтовано вважається анкетування за допомогою сервісу Google Forms.

Протягом підготовчого етапу були визначені критерії відбору респондентів, розроблені способи пошуку та комунікації з ними. Вибірка сформована за принципом доступності (зручності), адже потенційними респондентами обрано доступних дослідниць переселенців. Вибірка включала працівників та клієнтів ГО Донбас SOS, а також переселенців, які проявляють активність в тематичних групах в соціальних мережах.

Основний етап дослідження відбувався протягом березня та першого тижня квітня 2023 року. За цей час дослідниця контактувала з потенційними респондентами за допомогою електронних засобів комунікації. Збір даних відбувався паралельно з контактуванням із респондентами.

Третій етап дослідження проведено в квітні-травні 2023 року. У заключному етапі отримані дані було оброблено, узагальнено та співставлено з теоретичними підходами, описаними в огляді літератури. На основі роботи сформульовано висновки та результати.

2.3 Процедура проведення дослідження

В результаті опрацьованої зарубіжних та національних джерел літератури, були виявлені основні потреби та проблеми ВПО у контексті забезпечення своїх домогосподарств житлом, а також систематизована інформація щодо наявних та потенційних засобів забезпечення житлом переселенців. На основі зібраної інформації, розроблено відповідний інструментарій.

Одним з каналів доступу до потенційних респондентів є сторінка в соціальній мережі Facebook ГО Донбас SOS. Із головною координаторкою організації та іншими працівниками встановлена домовленість щодо залучення працівників та деяких клієнтів до проведення дослідження. Отримувачам послуг та працівникам організації було надіслано приватні повідомлення від особи дослідниці з пропозицією взяти участь в

анкетуванні. Відповідно до принципу вибірки зручності, певна кількість респондентів не мали зв'язків із організацією. Дослідницею були залучені особисті знайомі та учасники спільнот у соціальних мережах для спілкування ВПО, які відповідали критеріям дослідження. Всі потенційні респонденти отримали запрошення взяти участь в опитуванні через приватні повідомлення в соціальних мережах Telegram і Facebook. Запрошення до участі в дослідженні надіслано близько 160 особам, але лише 40 з них пройшли анкетування в Google Forms. Пояснення причини відмови отримано лише в декількох випадках. Усіх переміщених осіб проінформовано щодо особливостей опитування, збору даних та висвітлення результатів дослідження - ця інформація надана в приватному листуванні та зазначена в описі електронної анкети в Google Forms. За потреби, дослідниця надавала відповіді на додаткові питання з приводу мети дослідження та процесу збору даних.

2.4 Методи, інструменти дослідження та характеристика вибірки

Для збору інформації для дослідження було використане опитування за допомогою анкетування. Цей метод збору даних дозволяє детально розглянути послідовність вирішення житлового питання для переселених домогосподарств, залежно від віку, місця мешкання, складу родини, рівня матеріального забезпечення та інших умов. До дослідження залучені особи з числа ВПО, які отримали довідку ВПО після 24 лютого 2022 року, або повторно переміщались після початку повномасштабного вторгнення.

Критерії відбору респондентів до вибірки:

- Факт вимушеного переміщення через повномасштабне вторгнення рф в Україну.
- Наявність доступу до Інтернету, вміння користуватись електронними засобів комунікації.

- Досягнення віку повноліття.

Формування вибірки відбувалось за переліченими критеріями та за методом доступності.

Соціально-демографічні характеристики групи респондентів надані у таблиці 1.1.

Номер респондента	Стать	Вік	Вид діяльності	Область мешкання до переміщення	Область мешкання після переміщення	Розмір домогосподарства
1	Ч	18	Студент	Харківська	Харківська	3 особи
2	Ж	19	Студентка	Харківська	Закарпатська	3 особи
3	Ж	20	Студентка	Харківська	Дніпропетровська	1 особа
4	Ж	33	Працевлаштована	Харківська	Івано-Франківська	1 особа
5	Ж	44	Працевлаштована	Донецька	Дніпропетровська	3 особи
6	Ж	47	Працевлаштована	Донецька	Київська	2 особи
7	Ж	53	Працевлаштована, на пенсії	Донецька	Львівська	3 особи
8	Ж	48	Працевлаштована	Донецька	Київська	3 особи
9	Ж	60	На пенсії	Луганська	Київська	2 особи

10	Ж	32	Працевлаштована	Луганська	Київська	3 особи
11	Ж	51	Працевлаштована	Донецька	Хмельницька	2 особи
12	Ч	37	Працевлаштований	Луганська	Дніпропетровська	3 особи
13	Ж	20	Студентка	Харківська	Полтава	3 особи
14	Ж	30	Непрацевлаштована	Запорізька	Вінницька	3 особи
15	Ж	35	Працевлаштована	Запорізька	Дніпропетровська	1 особа
16	Ж	19	Студентка	Харківська	Донецька	1 особа
17	Ж	40	Декретна відпустка	Херсонська	Миколаївська	2 особи
18	Ж	58	На пенсії	Херсонська	Одеська	5 та більше осіб
19	Ж	39	Непрацевлаштована	Донецька	Вінницька	1 особа
20	Ж	29	Декретна відпустка	Харківська	Харківська	4 особи
21	Ж	34	Непрацевлаштована	Харківська	Івано-Франківська	3 особи
22	Ж	18	Декретна відпустка,	Донецька	Донецька	5 та більше

			студентка			осіб
23	Ж	24	Декретна відпустка	Дніпропетровська	Дніпропетровська	3 особи
24	Ж	83	На пенсії	Херсонська	Дніпропетровська	1 особа
25	Ч	62	Непрацевлаштований	Херсонська	Дніпропетровська	1 особа
26	Ж	37	Непрацевлаштована	Миколаївська	Хмельницька	5 та більше осіб
27	Ж	41	Непрацевлаштована	Запорізька	Київська	3 особи
28	Ж	30	Непрацевлаштована	Донецька	Черкаська	1 особа
29	Ж	51	Непрацевлаштована	Донецька	Київська	3 особи
30	Ч	61	На пенсії	Донецька	Київська	3 особи
31	Ж	53	Працевлаштована	Донецька	Житомирська	3 особи
32	Ж	35	Працевлаштована	Донецька	Рівненська	5 та більше осіб
33	Ж	21	Працевлаштована, студентка	Донецька	Київська	1 особа

34	Ж	22	Працевлаштована	Донецька	Київська	1 особа
35	Ж	31	Працевлаштована	Запорізька	Вінницька	2 особи
36	Ж	58	Працевлаштована	Миколаївська	Київська	3 особи
37	Ж	25	Студентка	Харківська	Полтавська	3 особи
38	Ж	31	Непрацевлаштована	Запорізька	Одеська	3 особи
39	Ч	26	Працевлаштований	Донецька	Закарпатська	2 особи
40	Ж	23	Працевлаштована	Харківська	Закарпатська	2 особи

Характеристика респондентів:

- 35 з 40 респондентів - жінки;
- 18 осіб відносяться до вікової категорії 25-44 роки, 9 - до категорії середнього віку 44-60 років;
- В опитуванні взяло участь 17 працевлаштованих та 9 непрацевлаштованих осіб, четверо - у декретній відпустці, 5 людей на пенсії та 8 студентів;
- Найбільша кількість респондентів є переселенцями з Донецької (15 осіб) та Харківської (10 осіб) областей;

- Найбільша кількість респондентів перемістились до Київської (10 осіб) та Дніпропетровської (7 осіб) областей;
- 18 осіб проживає у домогосподарстві в складі трьох осіб, 10 - самотійно, 7 людей проживає у домогосподарстві з двох осіб;
- 22 респондента оцінює свій рівень прибутку як низький, 14 - як середній, двоє осіб вважає, що має вищий за середній рівень прибутку та двоє - відмовились надавати відповідь.

2.6 Труднощі, обмеження й етичні засади проведення дослідження

Дослідження проводилось на засадах конфіденційності, дотриманні етичних засад та поваги до досвіду внутрішньо переміщених осіб. Кожен з респондентів попередньо отримав інформацію з приводу мети опитування та умов використання отриманих даних. Оскільки опитування відбувалося за допомогою Інтернет-анкетування, значна кількість обмежень пов'язана з використанням цифрових засобів спілкування. Переміщені особи, які звертаються по допомогу до громадських організацій та спілок для спілкування, перебувають у певному кризовому становищі, тож досить недовірко ставляться до пропозицій взяти участь у незнайомому дослідженні. Наприклад, одна з потенційних респонденток на пропозицію пройти опитування відповіла, що не переходить за незнайомими посиланнями. Основна трудність полягала в тому, що потенційні респонденти ігнорували пропозицію заповнити анкету.

Додаткова незначна трудність пов'язана зі специфікою інструменту опитування, а саме з одним із питань опитника. Первісно тринадцяте питання мало наступне формулювання: «Про які житлові програми для ВПО Ви обізнані? Чи берете участь у житлових програмах для ВПО? Будь ласка, надайте коротку письмову відповідь.». Ставити подвійне питання було помилкою, адже люди схильні надавати відповідь лише на одне з них, ігноруючи перше чи друге. Таким чином, після тестування анкети

опитника, питання було розділено на два окремих: стосовно обізнаності у житлових програмах та щодо участі в них. Це рішення допомогло отримати більш розгорнуті відповіді на обидва з питань.

Значна кількість ВПО не мали можливості отримати пропозицію щодо участі в дослідженні, адже вибірка обмежується виключно особами, які активно користуються Інтернетом та соціальними мережами, мають відповідні гаджети.

Деякі з респондентів, даючи згоду на проходження опитування, зазначали, що не можуть перейти за посиланням, що веде на опитувальник через технічні проблеми (поганий зв'язок, повільний Інтернет, неактивне посилання тощо). Кількість таких відгуків не була критичною, проте це обмеження також не можна випускати з уваги.

Певним обмеженням є нерепрезентативність дослідження, адже вибіркова сукупність не відтворює в повній мірі характеристики генеральної сукупності переселенців. У вибірку потрапили ВПО, які мають регулярний доступ до мережі Інтернет, проявляють активність та контактність в соціальних мережах та доступні для дослідниці. Названі ознаки властиві не для всіх внутрішньо переміщених осіб. Як зазначається в описі вибірки, до опитування залучені працівники та клієнти громадської організації Донбас SOS. Такі респонденти мають більший ступінь обізнаності з приводу своїх прав та можливостей, зокрема, житлових програм для ВПО, порівняно з тими переселенцями, які не слідкують за публікаціями організації Донбас SOS та інших.

Отже, дослідження не може вважатися репрезентативним та характеризувати внутрішньо переміщені домогосподарства в Україні.

2.7 Концептуалізація та операціоналізація понять.

Внутрішньо переміщена особа (ВПО) - громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на

постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру. В межах дослідження дані збираються лише з ВПО після 24 лютого 2022 року, або тих, хто переїхав після 24 лютого 2022 вдруге. (ЗУ «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб») До числа респондентів відібрано виключно ВПО, які перемістились внаслідок бойових дій після 24 лютого 2022 року, або були змушені повторно змінити місце проживання через повномасштабне вторгнення рф в Україну.

Переміщене домогосподарство (домогосподарство ВПО) - голова сім'ї, а також його\її близькі родичі, співмешканці/ки, які, в умовах вимушеного переміщення, мешкають в одному приміщенні у приймаючому регіоні, ведуть спільний побут тощо. Домогосподарство також може складатися з однієї людини в особі внутрішньо переміщеної особи.

Стратегії вирішення житлового питання домогосподарствами внутрішньо переміщених осіб - суб'єктивні погляди, плани, наміри, рішення та способи, якими керуються ВПО та члени їх домогосподарства щодо облаштування, забезпечення, змін житлових умов, вирішення проблем, пов'язаних із житловим забезпеченням та умовами мешкання, у приймаючому регіоні (населеному пункті), до якого вони переїхали внаслідок вимушеного переміщення. Стратегія, яку обирають ВПО для вирішення житлового питання, може залежати від рівня обізнаності переселенців щодо можливих способів отримати житло, матеріального забезпечення домогосподарства, вподобань, потреб домогосподарства та інших суб'єктивних обставин.

РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЇ ВИРІШЕННЯ ЖИТЛОВОГО ПИТАННЯ ДОМОГОСПОДАРСТВАМИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

3.1. Проблеми та потреби ВПО, які перемістились після 24 лютого 2022 року

Існує перелік різноманітних проблем та потреб, із якими стикаються внутрішньо переміщені особи. Серед запитів переселенців можна виокремити спільні - грошове та житлове забезпечення, та такі, що характерні для окремих верств населення - наприклад, доступ до медичних послуг, ліків, дитячих садочків, шкіл тощо. Потреби залежать від кількості членів домогосподарства, рівня матеріального забезпечення, наявності прибутку та інших обставин. Незадоволені потреби та проблеми визначають плани та рішення, яких переміщені домогосподарства дотримуватимуться у приймаючому регіоні.

На питання «Чи потребує Ваше домогосподарство допомоги держави/неурядових (у т.ч. міжнародних) організацій у забезпеченні житлом та/або покращенні житлових умов на новому місці проживання?» переважна більшість респондентів (31 особа з 40) надала позитивну відповідь та лише 9 осіб - «ні». Такий розподіл свідчить про високий рівень усвідомлення серед внутрішньо переміщених осіб щодо складнощів, яких вони зазнають, намагаючись забезпечити свої домогосподарства гідними умовами життя тривалий період переміщення.

Ситуація зі спроможністю ВПО самостійно вирішити житлове питання доповнюється іншими відповідями на питання опитника. На питання «Де Ви зараз мешкаєте?» 30 респондентів вказали орендоване житло (квартиру чи приватний будинок), 7 - перебування у родичів/друзів чи приймаючої родини, один студент мешкає в гуртожитку, одна особа - у місці компактного перебування для ВПО та ще один респондент мешкає у власному житлі, придбаному після переміщення. Аналізуючи відповіді переселенців, які мешкають в орендованому житлі, жоден з респондентів не

вказав на цей спосіб забезпечення житла як бажаний, незалежно від планів щодо повернення на постійне місце мешкання (беруться до уваги відповіді на запитання «Вкажіть бажані для Вас (вашого домогосподарства) умови, на яких Ви би хотіли отримати житло у приймаючому регіоні.». Разом із тим, оренда житла є задовільним способом забезпечення житлових потреб, як зазначила більшість - 25 респондентів. Окрім готовності взяти в оренду житло, або продовжувати користуватись орендованою квартирою чи будинком у приймаючому регіоні, респонденти надають поодинокі сигнали щодо можливості перебування у друзів, родичів чи приймаючої родини, переїзду до місця компактного поселення для ВПО.

З сімох осіб, які мешкають у друзів, родичів чи приймаючої родини, четверо готові залишатись у наявних умовах до повернення на постійне місце мешкання (лише 1 респондент не визначився з рішенням щодо повернення додому), троє планує переїхати в орендоване помешкання, хоча розраховують повернутися до постійного місця проживання.

Слід зазначити, що оренда помешкання та перебування у приймаючої родини (що є найпопулярнішими відповідями за результатами дослідження) є тимчасовими рішеннями. Довгострокова оренда помешкання є потенційним ризиком виснаження матеріального становища домогосподарства та може стати значною статтею витрат для вимушено переміщених родин у складних життєвих обставинах. Інший популярний в межах дослідження спосіб задоволення житлових потреб - перебування у приймаючій родини, родичів чи друзів також не може вважатись довгостроковим рішенням для переселенців.

Отже, отриманні дані свідчать про певний рівень забезпечення житлових потреб ВПО. Разом із тим, переміщені домогосподарства вказують на бажання змінення умов оренди житла, зменшення плати за орендоване помешкання, отримання часткової компенсації вартості оренди чи житлово-комунальних послуг. Переселенці вимушені вирішувати

житлове питання самостійно, витрачаючи власні кошти в умовах зменшеного прибутку та незапланованого переміщення. Значна кількість респондентів вказує на бажання отримати пільги для переселенців, аби зменшити витрати на житло, розподіливши фінансові ресурси для забезпечення інших потреб. Таким чином, ВПО вимушені витрачати ресурс на самостійне вирішення житлового питання для власних домогосподарств, проте зазначають про значні труднощі, потребу у допомозі з боку держави, неурядових донорів та інших джерел підтримки.

Окрім невизначеності у питанні забезпечення житлом, ВПО мають додаткові потреби. На запитання «Які у Вас (Вашого домогосподарства) наявні актуальні потреби?», переважна більшість - 30 осіб вказали на фінансову допомогу та гроші. Характеризуючи забезпечення родини, одна з респонденток похилого віку зазначила: «На жаль, нічого собі дозволити не можемо, адже з усіх прибутків - лише пенсія 3400 грн та 2000 грн виплати ВПО». Кількість відповідей на користь актуальності грошової допомоги співвідноситься з результатами, отриманими на питання «Як Ви оцінюєте свій рівень прибутку?». Понад половини респондентів (22 особи) оцінюють рівень прибутку як «низький», 14 - як «середній», двоє - «вищий за середній», ще двоє переселенців відмовили у наданні відповіді. Отже, ВПО в різний спосіб демонструють незадоволення матеріальним становищем домогосподарства.

Затребуваними також є непродовольчі товари (одяг, засоби гігієни, товари для дому тощо) та медичні послуги і лікування, ці потреби актуальні для тринадцяти респондентів. 9 осіб сповістило про потребу у ліках, 7 респондентів потребує продовольчої допомоги, шестеро - будівельних матеріалів. Четверо осіб вказує, що немає незадоволених нагальних потреб. Таким чином, найактуальнішою потребою для переселенців залишається питання грошового забезпечення. Можна стверджувати, що проблема житлового забезпечення напругу пов'язана з фінансовим забезпеченням ВПО. В умовах вимушеного переміщення домогосподарства мають чимало непередбачених статей витрат, чутливість до яких підкріплюється втратою місця роботи в окремих

випадках (наприклад, менше половини респондентів - 17 осіб працевлаштовані на момент проходження опитника). Як наслідок, ВПО відчують залежність від державної допомоги для переселенців, соціальних виплат та інших видів допомоги від неурядових організацій. Отже, для переміщених домогосподарств характерним є незадоволення базових потреб, що є значним фактором впливу на якість життя та добробут сімей.

Аналізуючи наявні потреби та проблеми ВПО, розглянемо відповіді на питання опитника «Вкажіть важливі для Вас (Вашого домогосподарства) фактори при переміщенні в новий населений пункт». Більшість осіб - 31 з 40 пріоритетним фактором виокремлює наявність роботи або можливості працевлаштуватись. Наступним ключовим аспектом для 21 респондента є віддаленість приймаючого населеного пункту від лінії фронту/зони проведення бойових дій. Отже, найвагомішими умовами для переселенців є можливість отримати роботу, як наслідок, прибуток та можливість утримувати домогосподарство, а також безпека для життя та здоров'я. 17 осіб вказує на важливість доступності програм та послуг допомоги для переселенців (наприклад, доступність гуманітарних пакунків). Такий розподіл голосів можна оцінювати як додатковий наголос на недостатньому рівні забезпечення базових потреб ВПО. Протягом понад року з початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну, гуманітарна допомога залишається однією з найзатребуваніших послуг серед ВПО. Розвинута цивільна інфраструктура (доступність дитячих садків, шкіл, центрів надання послуг тощо) та можливість орендувати/отримати житло є важливими факторами при виборі нового населеного пункту для 16 осіб. 15 респондентів також враховує доступність лікарень, аптек та медичних послуг для членів свого домогосподарства. Отже, отримані дані співвідносяться з попередньо отриманими результатами щодо незадоволеності значної кількості базових потреб ВПО. Перебуваючи у складних життєвих обставинах, переселенцям важливо отримувати та регулярно мати доступ до соціальних послуг.

Додатковою проблемою є рівень обізнаності ВПО щодо житлових програм для переселенців. За результатами опитування, переважна більшість респондентів (32 особи) не обізнані щодо існуючих в Україні житлових програм, та, відповідно, не брали в них участь. Разом із тим, одна з переселенок зазначає, що «хотіла би дізнатись» про житлові програми для переміщених домогосподарств. Інша респондентка на запитання «Про які житлові програми для ВПО Ви обізнані?» ділиться досвідом: «Взагалі не знаю що така існує. В Івано-Франківську є лише волонтери, котрі допомагають з кімнатами для більш уразливих родин.» (прим. «така» - житлова програма для ВПО). На питання «Чи берете Ви участь у житлових програмах для ВПО?» переважна більшість (34 особи) надали негативну відповідь. Лише двоє респондентів прокоментували відповідь, пояснивши, що «не мають інформації» та «не мають таких програм в приймаючому регіоні». Одна людина пояснила утримання від участі у житлових програмах для ВПО тим, що «на пенсіонерів такі програми не розповсюджуються». Разом із тим, програма пільгового кредитування для ВПО під 3% є найпопулярнішою серед респондентів - шестеро опитаних, які володіють інформацією з приводу пільгових житлових програм для ВПО, окрім інших, згадали саме цей проєкт. Отже, серед переміщених домогосподарств виявлено брак обізнаності у можливостях отримання житла на пільгових умовах для ВПО. Такі результати можуть свідчити про недостатнє інформування потенційних отримувачів послуг щодо пільгових можливостей для ВПО, невелику кількість житлових програм для переселенців в Україні.

Проблема повернення на постійне місце мешкання також є додатковим бар'єром для ВПО. За результатами опитування, половина опитаних (20 осіб) висловлюється на користь повернення до постійного місця мешкання. 8 з десяти переселенців з Харківської області планує повернення після припинення бойових дій та покращення безпекової ситуації, одна особа - не визначилась, адже вже вдало працевлаштувалась у приймаючому регіоні, один респондент не планує повернення через пошкоджене помешкання. Залежно від регіону, плани з приводу повернення змінюються. Наприклад,

лише п'ятеро з п'ятнадцяти ВПО з Донецької області припускає повернення на момент проведення дослідження. Переселенці коментують можливість повернення, як: «Так, після перемоги обов'язково будемо відбудовувати домівку», «Так. Як тільки буде менше обстрілів», «Так, після звільнення Донецької області.». Зважаючи на безпекову ситуацію в Донецькій області, не можна вважати отримані відповіді остаточною. Разом із тим, четверо осіб з Донецької області не визначились із рішенням щодо повернення, решта респондентів надають тверду негативну відповідь. Респондентка 6 пояснює свою відповідь як: «Ні. Не хочу багато років жити серед руїн», респондентка 19 також ділиться планами: «Ні. Я хочу виїхати за кордон». Особи не можуть планувати повернення до рідної домівки, описуючи обставини: «Нікуди повертатись, домівку розбили і село фашисти захопили.» (респондент 28), або «Можливо після закінчення війни. Але це не факт, бо маю роботу в Києві.» (респондент 33). Отже, внутрішньо переміщені особи перебувають у невизначеному стані через проблему повернення додому, можливі, або вже отримані втрати чи пошкодження житла, майна вдома. Зазначені обставини є значним тиском на психоемоційний стан людини, ВПО почуваються у невизначеному стані, втрачаючи впевненість у майбутньому, відчуття стабільності та захищеності. Окрім вразливого морального стану, бойові дії у рідних областях є причиною значних витрат. Внутрішньо переміщені особи вимушені проходити інтеграцію у приймаючих населених пунктах, переживаючи стрес, горювання та нервові напруження через залишені домівки, рідних та друзів, членів родини тощо. Хронічний стрес значно впливає на якість життя та спроможність опікуватися власним життям, покращувати його. Таким чином, значна кількість внутрішньо переміщених осіб потребує психоемоційної допомоги та підтримки в різний спосіб.

Отже, визначено ряд потреб та проблем, характерних для внутрішньо переміщених осіб, які покинули звичне місце проживання після 24 лютого 2022 року. Найактуальнішими потребами є довгострокові рішення щодо житлового забезпечення, грошове

забезпечення, продовольчі та непродовольчі товари, доступ до медичних послуг, ліків та лікування. Переселенці також є вразливою категорією населення, яка потребує уваги до їх психоемоційного стану у зв'язку з додатковими складними життєвими обставинами та втратами, спричиненими бойовими діями у рідному місці проживання.

3. 2. Стратегії вирішення житлового питання внутрішньо переміщеними особами

Використовуючи поняття «стратегія» у контексті вирішення житлового питання домогосподарствами внутрішньо переміщених осіб, дослідниця розуміє суб'єктивні погляди, плани, наміри з боку ВПО щодо пошуку та отримання житла, зміни житлово-побутових умов у приймаючому регіоні, у тому числі дії, спрямовані на неодноразову зміну місця реєстрації в межах країни та закордоном. «Стратегія» не обов'язково передбачає чіткий алгоритм дій та його послідовне дотримання, «стратегією» є будь-яка модель поведінки, якої дотримується домогосподарство ВПО (у тому числі домогосподарство, що складається з однієї особи), забезпечуючи себе житлом у приймаючому населеному пункті.

За результатами дослідження, найпоширенішим способом забезпечення житла для ВПО у приймаючому регіоні є оренда квартири чи приватного будинку. У таких умовах мешкає 30 з 40 респондентів. Утримання орендованого помешкання є фінансовою відповідальністю переміщеного домогосподарства невизначений термін.

Для визначення стратегій вирішення житлового питання, які обирають внутрішньо переміщені особи, опитником передбачено декілька суміжних за сенсом питань. Такі питання спрямовані на отримання інформації щодо рівня задоволеності респондентами обраного місця мешкання та бажання чи планів змінити місце мешкання в перспективі. Варіанти відповідей на питання «Які умови проживання у приймаючому регіоні задовольнили б Ваші (вашого домогосподарства) житлові потреби?» аналогічно

повторювали варіанти відповідей на питання «Де Ви зараз мешкаєте?». Таким чином, обираючи відповідь на перше питання, респондент може вказати такі умови, що відповідають актуальним умовам мешкання, або ж вказати альтернативні житлово-побутові умови. Наприклад, якщо внутрішньо переміщена особа, яка мешкає в орендованій квартирі, вказує про готовність продовжувати орендувати житло до повернення на постійне місце проживання, дослідниця схильна стверджувати про належність актуальних житлово-побутових умов для даного респондента. Якщо актуальні обставини відповідають таким, що розуміються особою під «задовільними», можна стверджувати про певний рівень забезпечення житлових умов.

На питання «Які умови проживання у приймаючому регіоні задовольнили б Ваші (вашого домогосподарства) житлові потреби?» 18 з 30 респондентів, які орендують житло, відповіли, що готові продовжувати винаймати квартиру чи приватний будинок: дев'ятеро осіб зазначає про рішучість продовжувати орендувати житло до моменту повернення на постійне місце проживання, дев'ятеро - готові винаймати жилплощу, хоча не планують повернення. Серед інших варіанті розміщення, 7 осіб мешкають у друзів, родичів чи приймаючою родини, 1 респондент мешкає в місці компактного поселення, одна студентка - в гуртожитку при університеті, ще одне домогосподарство - у власному житлі, придбаному після переміщення.

Розглянемо домогосподарства, які орендують помешкання. За результатами дослідження складно зазначити, чи залежать плани щодо повернення переміщених домогосподарств від віку та регіону проживання до 24 лютого 2022 року. Наприклад, 9 осіб, які мають намір повернутись додому, до початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну мешкали в Харківській, Донецькій, Херсонській та Дніпропетровській областях, території яких, станом на квітень 2023 року, є особливо небезпечними або тимчасово окупованими. Готовність повернутись висловлюють особи від 18 до 58 років.

Разом із тим, 9 респондентів, які готові орендувати житло надалі, також не планують повертатись на постійне місце мешкання до Донецької, Херсонської, Миколаївської та Харківської областей. Такої думки дотримуються особи різних вікових категорій - від 22-ох до 83-х років. Таким чином, всі мешканці орендованого приміщення вказують на готовність пролонгувати актуальні умови життя, незалежно від довгостроковості такого рішення та віку.

Разом із тим, відповіді переселенців на питання «Вкажіть бажані для Вас (вашого домогосподарства) умови, на яких Ви би хотіли отримати житло у приймаючому регіоні» не визнають оренду житла в якості найбажанішого способу мешкання. 15 осіб висловлює бажання отримати тимчасове житло з частковою оплатою вартості оренди та/або комунальних послуг, 13 респондентів задовольняє придбання житла у власність на умовах кредиту від держави чи іншого джерела фінансування, така ж кількість осіб віддають голос за проживання в житлі державної власності із можливістю подальшої приватизації. Ще 8 осіб хотіли би мешкати в соціальному житлі, або отримати жилплощу у власність за допомогою програми пільгового кредитування для ВПО під 3% річних. Лише 3 особи з 40 респондентів влаштовує придбання чи оренда житла на ринкових умовах. Характеризуючи побажання переміщених домогосподарств щодо забезпечення житлом своїх домогосподарств, слід навести висловлювання респондентки похилого віку: «Оренда коштує дорого, але в гуртожиток піти не можемо. У нас розплідник собак (не працюючий). Собаки отримали пошкодження і не можуть давати цуценят. Тому питання з орендою дуже болісне.»

Слід зазначити, що оренда помешкання та перебування у приймаючої родини (що є найпопулярнішими відповідями за результатами дослідження) є тимчасовими рішеннями. Довгострокова оренда помешкання є потенційним ризиком виснаження матеріального становища домогосподарства та може стати значною статтею витрат для вимушено переміщених родин у складних життєвих обставинах. Інший популярний в межах дослідження спосіб задоволення житлових потреб - перебування у приймаючій

родини, родичів чи друзів також не може вважатись довгостроковим рішенням для переселенців.

Отже, підсумовуючи отримані відповіді, можна стверджувати про певну обмеженість ВПО у сфері вирішення житлового питання. Оренда квартири чи будинку є найпопулярнішим та найдоступнішим способом проживання у приймаючому регіоні, який би забезпечував гідні побутові умови. Разом із тим, для переважної більшості переміщених домогосподарств бажаним є отримання постійного, довгострокового чи тимчасового житла, що було б надане на пільгових умовах. Особливо нагальними такі умови помешкання є для переселенців з тимчасово окупованих чи небезпечних територій, областей, які зазнали чисельних руйнувань та пошкоджень.

Внутрішньо переміщені особи схильні шукати довгострокові рішення, що є основною стратегією для ВПО у питанні житлового забезпечення. Серед таких: компенсація частини вартості орендної плати чи житлово-комунальних послуг, або зменшення ціни в інший спосіб, отримання житла у державній власності з можливістю подальшої приватизації, придбання житла у власність на пільгових умовах, за рахунок кредиту. Хоча певна кількість ВПО розглядає вірогідність повернення на постійне місце мешкання, це рішення не можна назвати остаточним в умовах воєнного стану та проведення бойових дій в низці областей.

3.3. Фактори впливу на вирішення житлового питання ВПО

Внутрішньо переміщені особи з небезпечних чи тимчасово окупованих територій перебувають у стані певної невизначеності. У такі ситуації переселенці вразливі перед низкою факторів, які мають вплив чи можуть впливати на рішення ВПО щодо обраної стратегії вирішення житлового питання. Чинники та обставини, на які зважають вимушено переміщені домогосподарства розкриваються відповідями на питання

«Вкажіть важливі для Вас (Вашого домогосподарства) фактори при переміщенні в новий населений пункт».

31 респондент в якості ключового фактору обрали наявність роботи чи можливості працевлаштуватись. Цей аргумент перегукується з попередніми результатами дослідження, щодо потреби у матеріальному забезпеченні та стабільному прибутку, від чого напряму залежить, як забезпеченість житлових, так й інших потреб ВПО. 21 особа зазначає про важливість безпеки життя та здоров'ю на місці переміщення, віддаленості від зони бойових дій, лінії фронту. Для сімнадцяти осіб важливим є доступ до послуг чи програм допомоги для ВПО. Як відомо, у віддалених від обласних центрів населених пунктів існує проблема з постачанням гуманітарної допомоги, реалізацією програм багатоцільової грошової допомоги, кількості та розвинутості місцевих волонтерських та громадських ініціатив по допомозі внутрішньо переміщеним особам. 16 переселенців вказує на розвинутість цивільної інфраструктури та можливість орендувати житло як визначальний аспект при вимушеному переїзді. Для п'ятнадцяти респондентів важливими фактором є доступність до медичних послуг, лікарень та/або аптек. Семеро людей, які на момент проходження опитника мешкають у приймаючих родинах, друзів чи родичів, очікувано обрали наявність друзів, родичів чи прийомної родини у приймаючому регіоні. Лише для одного студента визначальною умовою є близьке розташування місця навчання.

Отже, при виборі населеного пункту для переміщення велику цінність для ВПО має можливість працевлаштуватись з метою утримання свого домогосподарства, безпечність та віддаленість від місць проведення бойових дій, можливість отримати допомогу від державних чи неурядових організацій та інші умови для забезпечення добробуту.

Розглянемо вік як фактор впливу на вибір стратегії по забезпеченню житло своїх домогосподарств ВПО. В опитуванні взяли участь 21 особа віком до 35 років включно,

що, згідно із ЗУ «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», відповідає молодому віку. Семеро респондентів не планують повернення, або ще не визначились, 14 - готові повертатись після деокупації рідного міста, припинення бойових дій чи настання більш безпечної ситуації вдома. Для 13 респондентів з числа молоді одним з найбажаніших способів забезпечення житлом є тимчасова квартира чи будинок на умовах зменшення вартості орендної плати в різний спосіб. 8 осіб в якості бажаного житла обирають виключно придбання його у власність, також на пільгових умовах за рахунок кредиту чи спеціальної програми для ВПО.

14 респондентів знаходиться у віковій категорії 36-60 років. П'ятеро осіб планує повернення до рідної домівки до Донецької (3 особи), Запорізької та Миколаївської областей. Лише одна переселенка з 14 вказала на тимчасове житло на пільгових умовах, як на бажаний спосіб мешкання у приймаючому регіоні, 13 осіб вважають найкращими умовами для себе придбання житла у власність за рахунок пільгового кредиту від держави, іншого джерела фінансування, приватизацію державного житлового приміщення.

В опитуванні взяли участь троє осіб старше 60 років - пані 83 роки, двоє чоловіків у віці 61 та 62 роки. Двоє з них не планують повернення, одна особа не визначилась. Всі респонденти висловлюють бажання мешкати у придбаному у власність помешканні за рахунок приватизації державного житла або пільгового кредитування.

Отже, старша вікова група частіше розглядає довгострокові рішення розміщення та постійне мешкання у приймаючому регіоні, ніж молодь. Люди 35-60 років у більшості випадків не розглядають повернення додому, або не схильні до цього варіанту. Разом із тим, переважна більшість ВПО всіх вікових груп висловлює бажання залишитись у новому регіоні на умовах придбання житла у власність за допомогою пільг для внутрішньо переміщених осіб. Підсумовуючи, вік ВПО не виглядає вирішальним фактором у стратегії вирішення житлового питання, проте може впливати на ухвалення

рішення домогосподарством щодо повернення, умов мешкання у приймаючому регіоні тощо.

Очікувано, вагомим фактором впливу на стратегію вирішення житлового питання може бути область, з якої виїхали ВПО. 15 респондентів є переселенцями з Донецької області, де, станом на квітень 2023 року, тривають активні бойові дії, певна частина області знаходиться в тимчасовій окупації та постійно обстрілюється. Проте п'ятеро осіб з мешканців Донецької області планують повернення після завершення бойових та після перемоги. Інші зазначають, що не планують, або не визначилися, адже вже встигли облаштуватись на новому місці, знайти роботу, одна респондентка планує виїзд за кордон, ще одна особа зазначає, що має зруйноване житло, тож не може планувати повернення. Переважна кількість ВПО з Донецької області бажаним варіантом облаштування вважає отримання житла у власність на пільгових умовах, лише одна особа хотіла би отримати тимчасове житло з компенсацією вартості оренди та/або комунальних послуг. На момент участі в дослідженні 13 ВПО мешкає в орендованій квартирі чи приватному будинку, одне домогосподарство у придбаному у власність житлі після переміщення, одна студентка мешкає в гуртожитку при університеті. Отже, переселенці з Донеччини потребують довгострокових рішень внаслідок складної безпекової ситуації у рідному регіоні.

10 переселенців з Харківської області, значна частина якої є деокупованою територією, тимчасово окупованою чи небезпечною, частіше планують повернення (8 осіб), а також частіше обирають бажаним варіантом розміщення у приймаючому регіоні тимчасове житло з компенсацією вартості оренди чи комунальних послуг (7 респондентів). П'ятеро ВПО з Харківщини мешкають в орендованій квартирі чи будинку, четверо - у друзів, родичів чи приймаючій родині, одна особа - в місці компактного поселення для переселенців. Отже, можна стверджувати, що переселенці з Харківської області менш схильні до довгострокових рішень та в порівняно більшій кількості випадків

розглядають тимчасові способи забезпечення свого домогосподарства житлом у вигляді перебування у друзів, родичів, продовженні оренди у приймаючому регіоні.

П'ятеро респондентів є ВПО з Запорізької області. Частина області також є тимчасово окупованою, перебуває під постійними обстрілами та є небезпечною. Четверо осіб мешкає в орендованій квартирі чи будинку, одна - у родичів чи друзів, також четверо планують повернення додому після деокупації, одна особа не визначилась, адже домівка також знаходиться на тимчасово окупованій території. 1 особа в якості одного з бажаних способів забезпечення житла вказує отримання житла у державній власності з можливістю подальшої приватизації, одна - придбання житла у власність на умовах кредиту від держави/іншого джерела фінансування, двоє вказує про бажання отримати соціальне житло. Троє осіб в якості бажаного способу розміщення також вказує тимчасове житло з опцією зменшення вартості оренди. Отже, ВПО з Запорізької області схильні до тимчасових рішень забезпечення житлом в тому ж ступеню, що й до довгострокових.

У дослідженні взяло участь четверо ВПО з Херсонщини. Усі респонденти мешкають в орендованому житлі. Одна особа планує повернення додому після деокупації, двоє осіб не планує повернення через руйнування рідної домівки, одна людина не визначилась. Троє осіб в якості бажаного способу розміщення у приймаючому регіоні бачать довгострокові рішення - житло у державній власності з можливістю приватизації. Особа, яка планує повернутись, вказує на тимчасове житло з компенсацією вартості житла, як бажаний варіант вирішення житлового питання. Отже, ВПО з Херсонщини, яка також частково є тимчасово окупованою та зоною проведення бойових дій, схильні отримати довгострокові рішення в контексті забезпечення житлом свого домогосподарства.

Таким чином, одним з вирішальних факторів для внутрішньо переміщених осіб при виборі стратегії забезпечення свого домогосподарства житлом є безпекова ситуація в рідному регіоні. Переселенці з областей, значна частина яких перебуває в окупації, є

місцем проведення бойових дій, схильні розробляти більш довгострокові плани. Це виражається в об'єктивній оцінці можливості повернення, зупинці в орендованому приміщенні, бажанні отримати житло у власність, готовності орендувати будинок чи квартиру тривалий період.

Підбиваючи підсумки, можна стверджувати про наявність низки факторів, які мають вплив на стратегію забезпечення житлом ВПО своїх домогосподарств. Серед таких факторів можна виокремити ті, що характеризують вимоги до приймаючого регіону, соціально-демографічні характеристики ВПО та їх членів сім'ї (вік, рід діяльності, працевлаштованість, розмір домогосподарства), а також безпекову ситуацію в рідному регіоні. Серед факторів, які характеризують приймаючий регіон чи населений пункт важливі наступні: наявність місця роботи чи можливості працевлаштування, безпекова ситуація у приймаючому регіоні, його віддаленність від зони проведення бойових дій, розвинутість цивільної інфраструктури (доступність дитячих садочків, шкіл, центрів надання соціальних послуг тощо), можливість орендувати житло чи наявність власного, доступність послуг і програм допомоги, у тому числі гуманітарної, доступність медичних послуг, лікарень та аптек, наявність друзів, родичів чи приймаючої родини, в якій можна залишитись на проживання. Безпекова ситуація в області чи населеному пункті, з якого перемістились ВПО також є вагомим фактором впливу при плануванні переселенцями подальшого вирішення житлового питання. Разом із тим, пряма кореляція між соціально-демографічним статусом ВПО та обраною стратегією житлового забезпечення, за результатами дослідження не відслідковується.

ВИСНОВКИ

1. Переселенці відчують низку потреб та проблем, які впливають на їх спроможність забезпечити свої домогосподарства житлом. Нагальною потребою є грошове забезпечення домогосподарств після переміщення. Матеріальне становище та забезпечення житлом є взаємопов'язаними проблемами. Покращення фінансового забезпечення ВПО напряду впливатиме на їх спроможність задовольнити житлові потреби на принаймні короткостроковий термін. Разом із тим, «закрите» житлове питання дозволило б зекономити кошти та розподілити фінансовий ресурс на задоволення інших проблем. Окрім перелічених, значна кількість внутрішньо переміщених домогосподарств має незадоволені потреби у продовольчих та непродовольчих товарах, у сфері охорони здоров'я з отриманням медичного обслуговування, доступом до ліків та лікування.

2. Внутрішньо переміщені особи потребують довгострокових рішень у питанні забезпечення житлом. Через низку причин: тривалий період воєнного стану, небезпечну ситуацію в багатьох областях, тимчасову окупацію частини територій, руйнування та пошкодження житла, інфраструктури в рідному регіоні та інших складних життєвих обставин, ВПО перебувають у стані невизначеності. Перелічені чинники впливають на рішення щодо планування переселенцями повернення до рідних регіонів, або інтеграції на новому місці мешкання. Переселенці відчують складність із самостійним забезпеченням довгострокового житла у приймаючому населеному пункті. Бажаним варіантом довгострокового розміщення на новому місці мешкання для ВПО, за оцінкою респондентів, було б придбання житла у власність за рахунок пільгових програм, кредиту на пільгових умовах, приватизації житла з державної власності.

3. Певна кількість ВПО розглядає повернення до постійного місця мешкання після встановлення безпекової ситуації в рідному регіоні. У багатьох випадках невідомий

термін, в який переміщені домогосподарства отримують таку можливість. Розглядаючи сценарій повернення, ВПО все ж таки відчують потребу в допомозі по забезпеченню житлом своїх домогосподарств. Мешкаючи в орендованій квартирі чи приватному будинку, у приймаючої родини, друзів чи родичів, переселенці висловлюють бажання отримати допомогу на забезпечення житлом. Бажаними способами є зменшення вартості оренди житла в різний спосіб, компенсація витрат на оренду чи оплату житлово-комунальних послуг, розширення державного фонду безкоштовного тимчасового житла для ВПО тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. «Аналітична доповідь про стан і необхідність удосконалення нормативно-правової бази щодо оцінки збитків та функціонування державного реєстру пошкодженого та знищеного майна внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України» Проект Ради Європи «Внутрішнє переміщення в Україні: розробка тривалих рішень. Фаза – II», 2022.
2. «Вдосконалення національного законодавства України стосовно захисту прав людини внутрішньо переміщених осіб. Переглянутий Базовий аналіз, 2019», Проект Ради Європи.
3. «Всеукраїнські житлові програми для внутрішньо переміщених осіб» БФ «Право на захист», 2020р.
4. «Доступне житло Відділення», Держмолодьжитла «Тернопільське Регіональне Управління» <https://tr.molod-kredit.gov.ua/zhytlovi-prohramy/dostupne-zhytlo> .
5. «Житло у проєкті Плану відновлення України: можливості і ризики» Cedos, 26.08.2022.
6. «Житлові потреби, наміри та можливості ВПО. Дніпропетровська, Запорізька і Харківська області» УВКБ ООН, БФ «Право на захист» 2021р.
7. «Забезпечення компенсації та реституції, права на житло та соціальний захист ВПО: порівняльний європейський досвід, 2020», Проект Ради Європи.
8. «Затяжна тимчасовість: як живуть ВПО у місцях компактного проживання», БФ «Право на захист», УВКБ ООН.
9. «Звіт національної системи моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами Ключові висновки», Вересень 2020, березень 2021.
10. «На листопад 2022 року загальна сума збитків, завдана інфраструктурі України, складає майже \$136 млрд» Kyiv School of Economics, 15 грудня 2022.
11. «Спільний пошук житлових рішень для ВПО: Рекомендації Форуму «Міста солідарності» 3 жовтня 2019 року, Харків» УВКБ, Листопад 2019.

12. «Створення житлово-будівельних кооперативів як механізм вирішення житлового питання внутрішньо переміщених осіб та осіб, які постраждали внаслідок збройної агресії проти України: практичний досвід та рекомендації», Проєкт Ради Європи «Внутрішнє переміщення в Україні: розробка тривалих рішень. Фаза – II», 2022.
13. Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву, Кредит для впо за рахунок грантових коштів уряду німеччини, що надаються через банк розвитку kfw. <https://www.molod-kredit.gov.ua/zhytlovi-prohramy/kredyt-dlia-vpo-kfw> .
14. Житловий Кодекс України 5464-X від 19.11.2022.
15. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» 1706-VII від 29.10.2022.
16. Закон України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» 1382-IV від 10.10.2022.
17. Законодавче забезпечення житлових прав внутрішньо переміщених осіб та практичні інструменти їх реалізації в Україні. USAID, 2022.
18. Звіт «Затяжна тимчасовість: як живуть ВПО у місцях компактного проживання», БФ «Право на захист», ГО «Десяте квітня», УВКБ ООН: <https://r2p.org.ua/zatyazhna-tymchasovist-yak-zhyvut-vpo-u-mistsyah-kompaktnogo-prozhyvannya/>
19. Звіт національної системи моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами, 2020-2022.
20. Звіт національної Системи моніторингу Ситуації з внутрішньо Переміщеними особами, Червень 2020р.
21. Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення всередині країни, 1998.
22. Кодекс цивільного захисту України 5403-VI від 31.03.2023.
23. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141).

24. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2022 р. № 495 «Деякі заходи з формування фондів житла, призначеного для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб».
25. Про місцеве самоврядування в Україні 280/97-ВР від 31.03.2023.
26. Рекомендації щодо пошуку житлових рішень для ВПО, «Спільний пошук житлових рішень для ВПО: Рекомендації Форуму «Міста солідарності»».
27. Указ президента України №266/2022 «Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни».
28. Цивільний кодекс України 435-IV від 28.04.2023.
29. «Armed Conflict in Ukraine and Social Work Response to it: What Strategies Should be used for Internally Displaced Persons?».
30. «Guidance Note on support in the identification of alternative housing solutions for IDPs living in educational facilities Ukraine, June 2022» Protection Cluster, UNHCR.
31. «IDP definition» UNHCR, 18 May 2020. <https://emergency.unhcr.org/protection/legal-framework/idp-definition> .
32. «IDP housing needs assessment: types, opportunities, solutions 2021», ГО "Десяте квітня".
33. «Social, temporary and crisis housing: What Ukraine had when it faced the full-scale war» Cedoss, 13.10.2022.
34. «Ukraine: Situation Report, 10 Feb 2023» UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA), 10 Feb 2023.
35. DTM Ukraine — Internal Displacement Report — General Population Survey Round 1 (9 — 16 March 2022). IOM, Ukraine.
36. DTM Ukraine — Internal Displacement Report — General Population Survey Round 2 (24 March — 1 April 2022) IOM, Ukraine.
37. DTM Ukraine — Internal Displacement Report — General Population Survey Round 3 (11 — 17 April 2022). IOM, Ukraine.

- 38.DTM Ukraine — Internal Displacement Report — General Population Survey Round 5 (17-23 May 2022). IOM, Ukraine.
- 39.DTM Ukraine — Internal Displacement Report — General Population Survey Round 8 (17 - 23 August 2022). IOM, Ukraine.
- 40.DTM Ukraine — Internal Displacement Report — General Population Survey Round 11 (25 November - 5 December 2022). IOM, Ukraine.
- 41.DTM Ukraine — Internal Displacement Report — General Population Survey Round 12 (16 - 23 January 2023). IOM, Ukraine.
- 42.Housing for IDPs in Ukraine: steps towards durable solutions, NRC 20 Aug 2021
- 43.«Housing, Land and Property Rights of Displaced and conflict-Affected Communities in Eastern Ukraine» NRC, Jan 2016
- 44.International Recommendations on Internally Displaced Persons Statistics (IRIS), Expert group on refugee and internally displaced persons statistics (egris) March 2020.
- 45.Legal and protection policy research series Housing, Land and Property Rights in Post-Conflict Societies: Proposals for a New United Nations Institutional and Policy Framework Scott, March 2005.
- 46.Lives on hold:intentions and perspectives of internally displaced persons in Ukraine, UNHCR Ukraine February 2023
- 47.Recovery Plan, <https://www.urc-international.com/> .
- 48.Semigina, T. & Gusak, N. (2015). Armed Conflict in Ukraine and Social Work Response to it: What strategies should be used for internally displaced persons? Social, Health, and Communication Studies Journal, <https://journals.macewan.ca/shcsjournal/article/view/269/383>.
- 49.Ukraine Humanitarian Needs Overview, UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs 2023 (December 2022).

ДОДАТКИ

Додаток А. Гайд анкети

Вітаю!

Мене звати Аліса Лахманова, я студентка 4 року навчання Києво-Могилянської академії спеціальності «Соціальна робота».

Зараз я займаюсь написанням кваліфікаційної бакалаврської роботи, для якої досліджую стратегії внутрішньо переміщених осіб із забезпечення житлом. Я би хотіла зібрати данні щодо потреб та проблем переселенців, із якими вони стикаються під час вирішення житлового питання. Буду вдячна, якщо ви пройдете опитування.

Гугл-форма створена для збору даних щодо особистих поглядів переміщених домогосподарств на вирішення житлового питання у довгостроковій перспективі.

Отримані данні використовуватимуться у дипломній роботі виключно в узагальненому вигляді. Заповнюючи цю анонімну анкету, Ви надаєте згоду на збір та обробку даних для написання дипломної роботи.

Дякую за увагу до дослідження та надані відповіді!

Посилання на опитник: <https://forms.gle/7YWvuv2r2iwiEghCA>

1. Як до Вас можна звертатись?
2. Вкажіть Ваш вік.
3. Оберіть Ваш вид діяльності:
 - Працевлаштований (-а)
 - У декретній відпустці
 - Непрацевлаштований (-а)

На пенсії Студент (-ка)

Інше

4. Оберіть область, в якій Ви мешкали до переміщення: АР Крим, Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська.
5. Оберіть область, до якої Ви перемістилися після 24 лютого 2022 року: АР Крим, Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська.
6. Вкажіть розмір Вашого домогосподарства:

Одна особа

Дві особи

Три особи

Чотири особи

П'ять та більше осіб

Інше

7. Як Ви оцінюєте свій рівень прибутку:

Низький

Середній

Вищий за середній

Високий

Відмова у відповіді

Інше

8. Де Ви зараз мешкаєте?

Місце компактного перебування для ВПО

Орендована квартира/приватний будинок

Орендована кімната у квартирі

Гуртожиток (для студентів)

Гуртожиток (для ВПО)

У друзів/родичів/прийомній сім'ї

Соціальне житло

Житло, придбане у власність (після переміщення)

Житло, придбане у власність (до переміщення)

Житло, придбане у власність за допомогою пільгових програм для ВПО

Інше

9. Чи плануєте Ви повертатись до постійного місця проживання? Будь ласка, надайте письмову відповідь з коротким обґрунтуванням причини. (Наприклад: "Так, після деокупації", "Ні, через значні руйнування житла", "Не визначився (-ась)").

10. Які умови проживання у приймаючому регіоні задовольнили б Ваші (вашого домогосподарства) житлові потреби?

Готовий (-а) продовжувати орендувати житло до повернення на постійне місце проживання

Готовий (-а) продовжувати орендувати житло, хоча не планую повернення

Переїзд в орендоване житло

Придбання житла у власність (за власні кошти)

Придбання житла у власність (за допомогою пільгових програм)

Безоплатне тимчасове житло у гуртожитку/місці компактного поселення/шелтері тощо

Готовий (-а) залишатись у друзів/родичів/прийомній сім'ї до повернення на

постійне місце проживання

Готовий (-а) залишатись у друзів/родичів/прийомній сім'ї, хоча не планую повернення

Інше

11. Вкажіть бажані для Вас (вашого домогосподарства) умови, на яких Ви би хотіли отримати житло у приймаючому регіоні:

Житло у державній власності із можливістю подальшої приватизації

Придбання житла по програмі пільгової іпотеки для ВПО під 3%

Соціальне житло

Тимчасове житло з частковою оплатою вартості оренди та комунальних послуг

Придбання/оренда житла на ринкових умовах

Придбання житла у власність на умовах кредиту від держави/іншого джерела фінансування

Інше

12. Вкажіть важливі для Вас (Вашого домогосподарства) фактори при переміщенні в новий населений пункт:

Віддаленість від лінії фронту/зони проведення бойових дій

Наявність роботи/можливості працевлаштуватись

Доступність медичних послуг/лікарень/аптек

Близьке розташування місця навчання

Розвинута цивільна інфраструктура (доступність дитячих садків, шкіл, центрів надання послуг тощо)

Приймаюча родина/друзі/родичі

Наявність власного житла/можливість орендувати житло

Доступність послуг/програм допомоги, у тому числі гуманітарної, для ВПО

Інше

13. Про які житлові програми для ВПО Ви обізнані? Будь ласка, надайте коротку письмову відповідь.
14. Чи берете участь у житлових програмах для ВПО? Будь ласка, надайте коротку письмову відповідь.
15. Чи потребує Ваше домогосподарство допомоги держави/неурядових (у т.ч. міжнародних) організацій у забезпеченні житлом та/або покращенні житлових умов на новому місці проживання?
- Так
- Ні
16. Які у Вас (Вашого домогосподарства) наявні актуальні потреби?
- Продовольчі товари
- Непродовольчі товари (одяг, засоби гігієни, товари для дому тощо)
- Медичні послуги та лікування
- Ліки
- Гроші (фінансова допомога)
- Засоби зв'язку та інформації
- Будівельні матеріали
- Інше